

Лепеха Т. В.

УКРАЇНСЬКА МОВА

Навчальний посібник
для старшокласників,
абітурієнтів,
студентів нефілологічних факультетів»
вищих навчальних закладів

Л е п е х а Т . В .

УКРАЇНСЬКА

МОВА

Навчальний посібник
для старшокласників,
абітурієнтів,
студентів нефілологічних факультетів
вищих навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

*Гриф надано Міністерства освіти і науки України
(лист 1/11-952 від 26.05.97)*

**Видання четверте,
доповнене і перероблене**

Видавництво "Євшан-зілля"
Київ-2010

ББК 81.2УКР-9

Л 48

Л48 Лепеха Т.В.

Українська мова: Навч. посібник для старшокласників, абітурієнтів, студентів нефілологічних фак. вищ. навч. закладів. 4-е вид., доп. і перероб. — К.: “Євшан-зілля”. — 2010. — 360 с.

ISBN 978-966-2152-04-3

Вміщено основні правила, вправи і творчі завдання з усіх розділів шкільного курсу мови: лексики та фразеології, фонетики, орфографії, морфології, синтаксису, пунктуації та практичної стилістики. Наведено схеми розбору слів, словосполучень та речень, вміщено тексти диктантів, запитання і завдання для самоперевірки.

Для учнів середніх шкіл, ліцеїв, коледжів, студентів нефілологічних факультетів вищих навчальних закладів, слухачів підготовчих відділень, абітурієнтів, учителів-словесників, усіх тих, хто бажає вдосконалити навички грамотного письма.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

А.П. Загнітко, доктор філологічних наук, професор (Донецький національний університет),

А.М. Поповський, доктор філологічних наук, професор (Дніпропетровський національний університет).

І.П. Юшук, кандидат філологічних наук, професор (Міжнародний інститут лінгвістики і права, Київ).

Рекомендовано до друку вченою радою Донецького державного медичного університету ім. М.Горького (протокол № 6 від 25 липня 1999 року).

Охороняється законом України про авторське право. Спроби порушення закону про авторське право будуть переслідуватись у судовому порядку. Свідоцтво про авторське право № 27742 від 20.02.2009 р. видане Державним департаментом інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України.

ISBN 978-966-2152-04-3

© Лепеха Т.В., 2010.

З М І С Т

ВІД АВТОРА.....	5
-----------------	---

I. ЛЕКСИКА І ФРАЗЕОЛОГІЯ

§ 1. Словникове багатство української мови.....	6
§ 2. Однозначні та багатозначні слова.....	7
<i>Запитання і завдання на закріплення.....</i>	<i>15</i>
§ 3. Фразеологія української мови.....	16
<i>Запитання і завдання на закріплення.....</i>	<i>21</i>
§ 4. Лексика сучасної української літературної мови з погляду походження.....	22
<i>Запитання і завдання на закріплення.....</i>	<i>25</i>

ФОНЕТИКА

§ 5. Фонетика. Український алфавіт.....	26
---	----

ВЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА, АПОСТРОФА, СПОЛУЧЕННЯ ЙО, ЇО

§ 6. Вживання м'якого знака.....	28
§ 7. Вживання апострофа.....	32
<i>Розвиток зв 'язного мовлення.....</i>	<i>37</i>
§ 8. Сполучення літер йо, їо.....	38
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	<i>39</i>
<i>Розвиток зв 'язного мовлення.....</i>	<i>39</i>
§ 9. Правопис префіксів.....	39
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	<i>44</i>
<i>Розвиток зв язного мовлення.....</i>	<i>44</i>

ПРАВОПИС ГОЛОСНИХ

§ 10. Правопис ненаголошених голосних [Е], [О] та [И] у коренях слів.....	44
§ 11. Звук [А] замість давнього [О].....	47
§ 12. Чергування О — А.....	48

<i>Запитання і завдання для самоперевірки</i>	50
<i>Розвиток творчих здібностей і зв 'язного мовлення</i>	50

§ 13. Чергування О, Е з І.....	50
§ 14. Чергування Е І.....	52
§ 15. Чергування Е- О після Ж, Ч, Ш, Щ, Й.....	53

<i>Запитання і завдання для самоперевірки</i>	55
<i>Розвиток зв 'язного мовлення</i>	56

§ 16. И, І після Ж, Ч, Ш, Щ та Г, К, Х у коренях слів.....	56
§ 17. И, І в кінці слів після Г, К, Х.....	58

<i>Запитання і завдання для самоперевірки</i>	61
<i>Розвиток зв 'язного мовлення</i>	61

ПРАВОПИС ПРИГОЛОСНИХ

§ 18. Найпоширеніші чергування приголосних.....	61
§ 19. Злиття приголосних.....	65

<i>Запитання і завдання для самоперевірки</i>	68
<i>Розвиток зв 'язного мовлення</i>	68

§ 20. Подвоєння приголосних, крім -Н-.....	69
§ 21. Написання однієї та подвоєної -Н-.....	69
§ 22. Подовження приголосних.....	72

<i>Запитання і завдання для самоперевірки</i>	75
<i>Розвиток зв 'язного мовлення</i>	75

§ 23. Випадіння приголосних.....	75
§ 24. Уподібнення приголосних.....	78

<i>Запитання і завдання для самоперевірки</i>	80
<i>Розвиток зв 'язного мовлення</i>	81

§ 25. Написання И, І, Ї в загальних іншомовних назвах.....	82
§ 26. Подвоєння приголосних у загальних назвах іншомовного походження.....	83

§ 27. Апостроф у загальних назвах іншомовного походження.....	84
--	----

§ 28. М'який знак у загальних назвах іншомовного походження.....	85
---	----

<i>Розвиток зв 'язного мовлення</i>	85
---	----

<i>Запитання і завдання для самоперевірки</i>	90
<i>Розвиток зв 'язного мовлення</i>	90

ВЕЛИКА ЛІТЕРА У ВЛАСНИХ НАЗВАХ

§ 29. Велика літера у власних назвах.....	90
<i>Розвиток зв 'язного мовлення</i>	92

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ СЛІВ

§ 30. Загальні правила переносу слів.....	92
§ 31. Засоби милозвучності української мови.....	95
<i>Узагальнювальні вправи, диктанти з фонетики</i>	97
<i>Розвиток зв 'язного мовлення</i>	98, 107

III. БУДОВА СЛОВА. СЛОВОТВІР

§ 32. Будова слова.....	108
<i>Запитання і завдання для самоперевірки</i>	111

IV. МОРФОЛОГІЯ

ІМЕННИК

§ 33. Іменник як частина мови.....	112
§ 34. Особливості правопису іменників I відміни.....	113
§ 35. Особливості правопису іменників II відміни.....	116
§ 36. Особливості відмінювання іменників III відміни.....	120
§ 37. Особливості правопису іменників IV відміни.....	123
<i>Запитання і завдання на закріплення</i>	125
<i>Розвиток зв 'язного мовлення</i>	125
§ 38. Творення і відмінювання чоловічих та жіночих імен по батькові.....	126
§ 39. Відмінювання українських прізвищ на-ЕНКО та на приголосні.....	127

ПРИКМЕТНИК

§ 40. Прикметник як частина мови.....	128
§ 41. Ступені порівняння якісних прикметників.....	130
§ 42. Правопис відмінкових закінчень прикметників.....	133
<i>Розвиток зв 'язного мовлення</i>	137

§ 43. Написання російських прізвищ українською мовою.....	139
<i>Запитання і завдання на закріплення.....</i>	141
<i>Розвиток зв 'язного мовлення.....</i>	142

ЧИСЛІВНИК

§ 44. Числівник як частина мови.....	142
--------------------------------------	-----

ПРАВОПИС ЧИСЛІВНИКІВ

§ 45. Особливості відмінювання кількісних і порядкових числівників.....	144
§ 46. Зв'язок числівників з іменниками.....	146
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	149
<i>Розвиток зв 'язного мовлення.....</i>	149

ЗАЙМЕННИК

§ 47. Займенник як частина мови.....	150
--------------------------------------	-----

ПРАВОПИС ЗАЙМЕННИКІВ

§ 48. Особливості правопису займенників.....	151
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	153

ДІЄСЛОВО

§ 49. Дієслово як частина мови.....	153
-------------------------------------	-----

ПРАВОПИС ДІЄСЛІВ

§ 50. Особливості правопису дієслів.....	155
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	158
<i>Розвиток зв 'язного мовлення.....</i>	158

ДІЄПРИКМЕТНИК

§ 51. Дієприкметник як форма дієслова.....	159
--	-----

§ 52. Творення активних дієприкметників.....	160
--	-----

§ 53. Творення пасивних дієприкметників.....	161
--	-----

§ 54. Дієприкметниковий зворот.....	163
-------------------------------------	-----

ДІЄПРИСЛІВНИК

§ 55. Дієприслівник як особлива форма дієслова.....	165
---	-----

ПРАВОПИС ДІЄПРИСЛІВНИКІВ

§ 56. Творення дієприслівників.....	166
-------------------------------------	-----

§ 57. Виділення дієприслівникових зворотів та одиничних дієприслівників.....	167
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	<i>169</i>
<i>Розвиток зв'язного мовлення.....</i>	<i>169</i>

ПРИСЛІВНИК

§ 58. Прислівник як частина мови.....	170
---------------------------------------	-----

ПРАВОПИС ПРИСЛІВНИКІВ

§ 59. Написання прислівників через дефіс.....	171
§ 60. Написання прислівників разом.....	172
§ 61. Написання И, І в кінці прислівників.....	174
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	<i>178</i>

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

ПРИЙМЕННИК

§ 62. Прийменник як частина мови.....	179
---------------------------------------	-----

ПРАВОПИС ПРИЙМЕННИКІВ

§ 63. Написання прийменників окремо, разом, через дефіс.....	179
--	-----

СПОЛУЧНИК

§ 64. Сполучник як частина мови. Особливості правопису сполучників.....	182
---	-----

ЧАСТКА

§ 65. Частка як частина мови.....	185
-----------------------------------	-----

ПРАВОПИС ЧАСТОК

§ 66. Написання часток окремо, через дефіс і разом.....	186
§ 67. Написання часток НЕ, НІ з різними частинами мови.....	186
§ 68. Написання слів через дефіс.....	193
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	<i>197</i>
<i>Узагальнювальні вправи, диктанти з морфології.....</i>	<i>197</i>

У. СИНТАКСИС

§ 69. Словосполучення та речення.....	202
§ 70. Способи зв'язку слів у словосполученнях.....	203
§ 71. Речення.....	204
§ 72. Головні члени речення.....	206

ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

§ 73. Означення.....	209
§ 74. Прикладка.....	210
§ 75. Додаток.....	212
§ 76. Обставини.....	213
§ 77. Речення з одним головним членом.....	215
§ 78. Неозначено-особові речення.....	216
§ 79. Узагальнено-особові речення.....	217
§ 80. Безособові речення.....	217
§ 81. Називні речення.....	218
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	<i>220</i>

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

§ 82. Загальні відомості про складні речення.....	221
---	-----

СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ

§ 83. Складнопідрядні речення.....	222
§ 84. Підрядні означальні речення.....	224
§ 85. Підрядні з'ясувальні речення.....	225
§ 86. Підрядні обставинні речення.....	226
§ 87. Підрядні речення місця.....	227
§ 88. Підрядні речення часу.....	228
§ 89. Підрядні речення способу дії, міри та ступеня.....	228
§ 90. Підрядні порівняльні речення.....	229
§ 91. Підрядні речення причини.....	230
§ 92. Підрядні речення мети.....	230
§ 93. Підрядні речення умови.....	231
§ 94. Підрядні допустові речення.....	232
§ 95. Підрядні наслідкові речення.....	232
§ 96. Складнопідрядні речення з кількома підрядними.....	235
§ 97. Безсполучникові складні речення.....	237
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	<i>242</i>

VI. НАЙГОЛОВНІШІ ПРАВИЛА ВЖИВАННЯ РОЗЛІЛОВИХ ЗНАКІВ

КОМА

КОМА У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

§ 98. Кома при однорідних членах речення.....	243
§ 99. Кома при відокремлених означеннях.....	246

§ 100. Кома при відокремлених прикладках.....	249
§ 101. Кома при відокремлених додатках.....	252
§ 102. Кома при відокремлених обставинах.....	254
§ 103. Кома при уточнювальних членах речення.....	260
§ 104. Кома при звертаннях.....	261
§ 105. Кома в реченнях із вставними словами та словосполученнями.....	264
§ 106. Кома при стверджувальному слові ТАК і заперечному слові НІ.....	269
§ 107. Кома при вигуках.....	270
<i>Вправи та диктанти на закріплення.....</i>	271
<i>Розвиток зв'язного мовлення.....</i>	271
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	273

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ У СКЛАДНИХ РЕЧЕННЯХ

§ 108. Кома у складносурядному реченні.....	274
§ 109. Кома у складнопідрядному реченні.....	280
§ 110. Кома у безсполучниковому складному реченні.....	284
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	286

КРАПКА З КОМОЮ

§ 111. Крапка з комою ставиться.....	286
§ 112. Правила вживання двокрапки.....	288
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	294
<i>Розвиток зв'язного мовлення.....</i>	294

ТИРЕ

ПРАВИЛА ВЖИВАННЯ ТИРЕ

§ 113. Тире між підметом та присудком.....	295
§ 114. Тире в реченнях з однорідними членами та узагальнювальними словами при них.....	298
§ 115. Тире між однорідними членами речення.....	301
§ 116. Тире при відокремлених означеннях.....	302
§ 117. Тире при прикладці.....	303
§ 118. Тире на місці пропущеного члена речення та між різними членами речення.....	304
§ 119. Тире при вставних реченнях.....	305
§ 120. Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові.....	306

§ 121. Тире в складносурядному реченні.....	309
§ 122. Тире в безсполучниковому складному реченні.....	309
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	<i>311</i>

КРАПКА. ЗНАК ПИТАННЯ. ЗНАК ОКЛИКУ

§ 123. Крапка. Знак питання. Знак оклику.....	312
---	-----

КРАПКИ

§ 124. Правила вживання крапок.....	313
-------------------------------------	-----

ДУЖКИ

§ 125. Правила вживання дужок.....	314
------------------------------------	-----

ЛАПКИ

§ 126. Правила вживання лапок.....	314
<i>Запитання і завдання для самоперевірки.....</i>	<i>315</i>

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

<i>Вправи, пояснювальні, попереджувальні диктанти, диктанти з обґрунтуванням, диктанти "Перевір себе", контрольні диктанти.....</i>	<i>316</i>
---	------------

ВІІ. СТИЛІСТИКА

§ 127. Стилi мовлення.....	335
ЗРАЗКИ ДІЛОВОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ.....	338
<i>Завдання на закріплення.....</i>	<i>347</i>
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	350